

Historia mówiona jako metoda badania dziedzictwa środowiska lokalnego

Historia mówiona to pojęcie będące tłumaczeniem anglojęzycznego terminu *oral history* oznaczającego interdyscyplinarną metodę badawczą powszechnie stosowaną w Europie Zachodniej i USA, w Polsce zaś, jak do tej pory, mało popularną. Metoda ta polega na usystematyzowanym zbieraniu relacji ustnych dotyczących określonych wydarzeń czy zagadnień postrzeganych z indywidualnej perspektywy. Otrzymany materiał może być przedmiotem antropologicznych, socjologicznych, językowych i historycznych analiz m.in. w sferze problematyki wielo- i międzykulturowej, a także stanowić punkt wyjścia do realizacji projektów artystycznych. Zastosowanie tej metody w pracy edukacyjnej pozwala czerpać wiedzę bezpośrednio z zasobów środowiska lokalnego, umożliwiając podtrzymywanie więzi międzypokoleniowych. Kształtując otwartość na odmienność, uczy jednocześnie krytycyzmu oraz samodzielności myślenia i działania.

Odwołanie się do pamięci społecznej, współtworzącej zasoby środowiska lokalnego umożliwia badanie dziedzictwa kulturowo-społecznego określonego czasu i miejsca. Dziedzictwo to odczytywane jest zazwyczaj jedynie na płaszczyźnie materialnej, tymczasem równie ważną jego częścią są wspomnienia ludzi, których życie było z danym miejscem związane. Dzięki historii mówionej możliwe jest odkrywanie przez społeczność lokalną własnej przeszłości, rozwijanie tożsamości wolnej od schematów konwencjonalnej wiedzy historycznej, a także wychwycenie indywidualności poszczególnych członków tej społeczności oraz odkrycie ich wkładu w dorobek całej grupy.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej państwowe mechanizmy utrwalania i przekazywania pamięci nie objęły ochroną historii i dziedzictwa żyjących w Polsce mniejszości. W wielu przypadkach ślady heterogeniczności lokalnej kultury, wypierane przez lata z pamięci społecznej i usuwane z krajobrazu kulturowego, zachowały się jedynie w pamięci poszczególnych osób. To zubożenie obrazu polskiej kultury poprzez pominięcie elementów dawnej różnorodności jest uważane ze jedno z najpoważniejszych przekłamań polskiej historiografii.

Historia mówiona, która umożliwia młodym ludziom zetknięcie się, poprzez opowieści

starszych osób z nasyconym wielokulturowością krajobrazem historycznym i kulturowym, jest w sposób szczególny predestynowana do realizacji założeń programów edukacji regionalnej w edukacji pozaszkolnej. Podejmowane przez instytucje kultury programy tworzące przestrzeń dla odczytywania wartości i treści regionalnych, tworzą płaszczyzny współpracy pomiędzy szkołą a środowiskiem lokalnym. Poprzez zarejestrowane opowieści opisywany jest krąg rzeczywistości najbliższej każdemu człowiekowi, tj. osobiste i rodzinne losy splecione z historią miasta. Jest to siłą rzeczy opis subiektywny, a relacje stanowią cenne źródło wiedzy nie tyle historycznej, co społecznej i obyczajowej.

Przyjmując interdyscyplinarne podejście do badań historycznych, można uznać wspomnienia za źródło wiedzy niedostępnej w inny sposób, nieobecnej ani w dokumentach, ani opracowaniach naukowych, ale będącej istotnym dopełnieniem obrazu dziejów. Według wielu badaczy fakt, że w historiach mówionych wydarzenia mieszają się z opiniami, dyskwalifikuje je jako wiarygodne źródło wiedzy. Tymczasem sposób, w jaki ludzie rozumieją i komunikują swoje doświadczenia życiowe, jest sam w sobie materiałem dla badań historycznych. Przez rejestrowanie wspomnień, realna staje się, przynajmniej częściowa, rekonstrukcja obrazu dawnej rzeczywistości społecznej i kulturowej. Łatwiej dotrzeć do istotnych, a pomijanych przez oficjalne dokumenty elementów dziedzictwa, jak też poruszyć tematy tabu. Relacje te służą więc nie tyle poznawaniu faktów, co rozumieniu procesów historycznych, dostrzeganiu związków przyczynowo-skutkowych zachodzących w życiu społecznym oraz ich wpływu na losy jednostek.

Program „Historia Mówiona” odwołujący się do różnych wymiarów środowiska lokalnego, odgrywa znaczącą rolę w edukacyjnej ofercie Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie. Realizowany od kwietnia 1998 roku w Bramie Grodzkiej, stojącej na pograniczu Starego Miasta i nieistniejącej już dzielnicy żydowskiej, służy zarówno badaniu historii i dziedzictwa określonego miejsca, jak też wypracowywaniu trwałych mechanizmów ochrony tego dziedzictwa poprzez wprowadzenie go w system edukacji. Uczestnictwo w programie polega na spotkaniach i rozmowach ze starszymi osobami, oraz na nagrywaniu ich wspomnień dotyczących Lublina i regionu lubelskiego w okresie międzywojennym. W akcie bezpośredniej komunikacji zdobywane są doświadczenia o charakterze osobistym – poznawanie przeżyć i wspomnień odbywa się zarówno na poziomie intelektu, jak i emocji. Poprzez kontakt uczniów z osobami pamiętającymi okres międzywojenny, utrzymana zostaje także naturalna ciągłość przekazu historycznego.

Program „Historia Mówiona” ma charakter szeroko rozumianego procesu edukacji środowiskowej, a stosowana procedura badawcza bliska jest koncepcji badania czynnego, określanego przez pedagogów jako komunikacyjne badanie społeczne. Doświadczenie nabywane przez uczniów podczas nagrywania relacji kształtuje zdolność krytycznego odnoszenia się do źródeł

historycznych, a interaktywny charakter metody rozwija umiejętności interpersonalne. Stwarzając szansę bezpośredniego kontaktu z historią i dziedzictwem, uczy otwartości, samodzielności myślenia i problemowego ujmowania zagadnień. Realizacja programu „Historia Mówiona” wspiera jego uczestników w procesie nabywania wiedzy o mieście i kształtowania własnej tożsamości, pozwalając jednocześnie na zaangażowanie młodszych i starszych mieszkańców Lublina i regionu w aktywność na rzecz wspólnoty lokalnej.